

Dr.
Abdulcelil IŞIK

Başiskele Şehit Ozan Özen Kız Anadolu
İHL, Uzman Tarih Öğretmeni
celil04@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2524-1567>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu.
Applied
17/05/2020

Kabul edildi.
Accepted
27/05/2020

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.738938>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

İmâdeddîn Zengî'nin Cesareti ve Başarılarında Rolü

Imadaddin Zangi's Courage and Role in his Achievements

Öz

Selçukluların ilk Halep valisi Kasimuddevle Aksungur b. el-Turgan'ın oğlu İmâdeddîn Zengî, Vasıt, Basra ve Bağdat'ta idarecilik tecrübesi kazanarak, cesaret ve kahramanlığı ile temayüz etti. Musul valisi el-Porsukî, öldürülünce İmâdeddîn, Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd tarafından hem iki oğlunun atabegliğine hem de Musul valiliğine getirildi. Sultan Mahmûd'un, İmâdeddîn'i bu göreve getirmesindeki etkenler; daha önce gerçekleşen çeşitli olaylar vesilesiyle, onun cesaret ve kahramanlığını ve kendisine bağlılığını ispatlamasıydı. Ayrıca Haçlı tehlikesini önleyebilecek ve onlarla mücadele edebilecek yegâne kişi olarak onu görmesiydi. Musul'a yerleştikten sonra, kısa zamanda el-Cezîre'de hâkimiyet sağlayan İmâdeddîn, bundan sonra Kuzey Suriye'nin en önemli kenti Halep ile çevresindeki bazı kale ve şehirleri aldı. İmâdeddîn'in hâkimiyet sahasını genişleterek, Urfa'yı Haçlılardan alması, Haçlılara vurulan büyük bir darbe oldu. Onun Haçlılarla mücadelede gösterdiği cesaret ve kahramanlığı darb-ı mesel haline geldi.

Bu makalenin amacı; Irak Selçuklu Devleti Sultanı Mahmûd tarafından atabeylik makamına ve Musul valiliğine getirilen İmâdeddîn Zengî'nin Haçlı devletleri ve komşu Türk-İslâm devletleri ile yaptığı mücadelede göstermiş olduğu cesaret ve kahramanlığı kaynaklara dayalı örneklerle izah etmektir.

Anahtar Kelimeler: İmâdeddîn Zengî, Cesaret, Irak Selçuklu Devleti, Haçlılar, Artuklular.

Abstract

The first Aleppo governor of the Seljuks, Qasim al-Dawla Aq-sonqur b. el-Turgan's son Imad al-Din Zangi, gained administrative experience in Vasıt, Basra and Baghdad and emerged with his courage and heroism. When the governor of Mosul, Ak-Sunqur al-

ATIF: IŞIK Abdulcelil, "İmâdeddîn Zengî'nin Cesareti ve Başarılarında Rolü", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 6/2 (Haziran 2020), s. (303-321)

CITE: IŞIK Abdulcelil, "Imadaddin Zangi's Courage and Role in his Achievements", **Journal of History and Future**, 6/2 (June 2020), pp. (303-321)

Porsuqi, was killed, Imad al-Din was brought to the throne of his two sons and the governor of Mosul by the Iraqi Seljuk Sultan Mahmud. The factors that Sultan Mahmud brought Imâdaddîn to this position; it was his proving courage and heroism and devotion to him on the occasion of various events that took place before. It was also that he saw him as the only person who could prevent the Crusader danger and fight them. After settling in Mosul, Imad al-Din, who soon became the ruler of al-Jazira, took the most important city of Northern Syria, Aleppo and some castles and cities around it. It was a great blow to the Crusaders that Imad al-Din expanded his domination area and took Edessa from the Crusaders. His courage and heroism in the fight against the Crusaders have become a coup.

The purpose of this article; It is to explain the courage and heroism of Imad al-Din Zangi, who was brought by the Sultan of the Iraqi Seljuk State, Mahmûd, to the governorship and Mosul governor, in his struggle with the Crusader states and neighboring Turkish-Islamic states.

Keywords: Imad al-Din Zangi, Courage, Iraqi Seljuk State, Crusaders, Artukids.

Giriş

Sultan Sencer'in varis bırakmadan gerçekleşen ölümü (1157) ile Büyük Selçuklu Devleti son buldu. Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasî ve kültürel mirası üzerinde, Selçuklu ismi ile anılan birkaç devlet ile çeşitli bölgelerde Atabeylikler ortaya çıktı. Bu atabeyliklerden en önemlisi Irak Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak ortaya çıkan ve kuruculuğunu İmâdeddîn Zengî'nin yaptığı Musul ve Haleb merkezli Zengî Atabegliği idi¹. Koşulları çok iyi değerlendiren ve başarılı bir politika takip eden İmâdeddîn Zengî, kısa sürede devletin bağımsızlığını sağladı. Tarihi kaynakların verdikleri bilgiler tetkik edildiği vakit, onu başarıya götüren en önemli özelliklerinden birisinin ise cesaret ve kahramanlığı olduğu görülür. İmâdeddîn Zengî'nin cesaret ve kahramanlığı, onun içinde yetişmiş olduğu koşulların, aldığı eğitimin ve kıvrak zekâsının bileşkesinden zuhur etmiş olmalıdır. Melikşah'ın çocukluk arkadaşı olan İmâdeddîn Zengî'nin babası, Selçuklu devlet teşkilatı içerisinde en iyi şekilde yetişmiş ve devlet kademelerinde önemli görevlere gelmiştir². Bu nedenle temel eğitimini babasının sağlığında ondan alan İmâdeddîn³, babasının Selçuklu taht mücadelesi sırasında öldürülmesinden sonra, onun yakın arkadaşları olan emîrlerin askerlik ve yönetim tecrübelerinden de büyük ölçüde yararlanmıştı⁴. İmâdeddîn Zengî uygun zamanda uygun

-
- 1 Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), 25-26; Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 157-171; Edirneli Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, (İstanbul: Takvimhane-i Âmire Matbaası, 1276/1860), 27.
 - 2 İbnü'l-Esîr, *El-Târihü'l-Bâhir fî Devleti'l-Atâbekiyye Bi'l-Mavsil*, Nşr. Abdulkadir Ahmet Tilimat, (Kahire, 1963), 16-20; Archer T. A. and Kingsford Charles L., *The Story of The Nations, The Crusades, The Story of The Latin Kingdom of Jerusalem*, (Newyork: 1895), 197-200.
 - 3 İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târihi Haleb, Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Çev. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 157.
 - 4 Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, C. II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 83-84; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği, Tog-Teginliler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1985), 88.

adımlar atarak cesaretinin karşılığı olan makam ve rütbelere kavuştu⁵. Bunun en güzel örneği Aksungur el-Porsukî'nin Bağdat Şahneliği görevinden Musul valiliğine getirildiği dönemde ortaya çıktı. Bu zamana kadar el-Porsukî'nin hizmetinde olan İmâdeddîn Zengî, Porsukî'den ayrılarak Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd'un hizmetine girdi⁶. Böylece asıl muhatap olarak devletin en üst merciini tanıdı. İmâdeddîn Zengî, Sultan Mahmûd-Melik Mes'ûd, Sultan-Halife arasındaki çekişmelerde veya Dubeys meselesi gibi daha pek çok olayda Sultanın tarafında yer alarak göze girmeyi başardı⁷. Gösterdiği cesaret ve kahramanlığın esas karşılığını ise Musul valiliği ve Atabeglik görevlerine getirilmesi ile aldı⁸. İmâdeddîn Zengî Musul'a geldikten kısa süre sonra el-Cezîre'de hâkimiyet sağladı⁹. Bunun için Artuklu ve Haçlılar ile mücadele etmesi gerekti¹⁰. Yani bir taraftan bölgede Türk-İslâm dünyasında söz sahibi olurken bir taraftan da Haçlıların denetimindeki yerleri kurtarmak suretiyle Müslümanların kurtarıcısı ve kahramanı olarak teveccühlerini kazandı¹¹.

1. İmâdeddîn Zengî b. Kasîmuddevle Aksungur

1.1. İmâdeddîn Zengî'nin Musul Valiliği'nden Önceki Hizmetleri

İmâdeddîn Zengî, H. 480-1087/1088 senesinde Haleb'te doğdu. Haleb valisi olan babası Kasimüddeve Aksungur el-Porsukî el-Turgan¹² Tutuş tarafından öldürülünce Musul valisi olan Şemsüddeve Çökürmüş (Çöckermiş), İmâdeddîn'e sahip çıktı. İmâdeddîn, Çökürmüş'ün öldürüldüğü H. 500 (1106/1107) senesine kadar onun yanında kaldı¹³. İmâdeddîn Zengî, Çökürmüş'ten sonra Musul valisi olan Çavlı Sakavu ile irtibata geçti. Bu sırada kendisinde yöneticilik ve gözü peklik emareleri beliren İmâdeddîn Zengî, Çavlı'nın Sultan Muhammed Tapar'a isyan etmesine kadar onunla kaldı¹⁴.

Emîr Mevdûd Musul'a idareci olunca, İmâdeddîn Zengî bu kez ona bağlandı. Mevdûd, İmâdeddîn Zengî'nin sahip olduğu akıl ve cesareti fark edince onun iktalarını artırarak yanında savaflara götürdü. İmâdeddîn Zengî, Emîr Mevdûd'un, Suriye'deki el-

5 Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 88.

6 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 27-28; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 88.

7 İbnü'l-Esîr, İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fî't-Târih, İslâm Târîhi*, C. X, Çev. Abdülkerim Özyayın, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 446, 478; İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 23-26; Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangî (521-541/1127-1146)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını, 1978), 21-22.

8 Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), 183.

9 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 32-35, 38; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fî't-Târih, İslâm Târîhi*, 508-517; İbnü'l-Adîm, Kemalüddin Ömer b. Ahmed, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Nşr. ve Thk. Süheyl Zekkâr, C. II, Dımaşk: Dar el-Kitâb el-Arabiyye, 1997), 437; Alptekin, *The Reign of Zangî*, 27-33; Anonim *Süryânî Vakâyinâmesi, I. ve II. Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi*, Çev. Vedii İlmen, (İstanbul: Yaba Yayınları, 2005), 42-43; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), 35.

10 Anonim *Süryânî Vakâyinâmesi*, 51.

11 Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 215-216; Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), 78.

12 Alptekin, *The Reign of Zangî*, 19; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, (TTK, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 63-66, 68-73; Sadrüddîn Ebü'l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn Ali El-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lugal, (Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 1943), 138; Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), 72-97; Sevim, *Biyografilerle Selçuklular tarihi*, 62-71; Ali Sevim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 62-64;

13 İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fî't-Târih*, 340-341.

14 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 16; Archer and Kingsford, *The Story of The Nations*, 197-200.

Guzat, Şabahtan, el-Ruha, Tell Bâşir ve Maarratu el-Nu'man kuşatmalarına katıldı¹⁵

Tuğtekin, Mevdûd'un emrindeki ordunun çokluğu ve Dimaşk'ı kendisinden alacağı korkusuyla, Franklarla gizli bir anlaşma yaptı. Bu arada Sultan Muhammed Tapar, Emîr Mevdûd'a destek olarak Sökman el-Kutbî'nin idaresinde bir ordu gönderdi. Ancak Sökman'ın hastalanıp dönüş yolunda, Bâlis'te öldü (H. 505 Rebiyülevvel-Eylül-Ekim 1111)¹⁶. Mevdûd, Tuğtekin'in Franklarla barıştığını ve askerlerinin dağıldığını öğrenince, Franklarla savaşmaktan vazgeçti. Bu sırada Mevdûd'un ordusunda İmâdeddîn Zengî dışında öne çıkan bir kimse yoktu. Franklarla ileri bir tarihte savaş yapmak üzere toplanmaları için ordusuna dağılma izni veren Mevdûd, Tuğtekin ile haberleşerek barıştı. Şam'da bir araya gelen Atabek Tuğtekin ve Mevdûd birlikte Taberiyye'yi kuşattılar¹⁷. Burada gerçekleşen şiddetli savaşta İmâdeddîn Zengî, benzeri görülmemiş bir cesaret örneği gösterdi. İbnü'l-Esîr onun bu durumunu ve cesaretini şöyle aktarmaktadır:

“Kendisi bir grup asker ile birlikteyken, Franklar kentten çıktılar. Beraberindekilerle onlara saldırdı. O beraberindekilerin kendisini takip edeceklerini sanıyordu. Ne var ki onlar geri durup, onu yalnız bıraktılar. O tek başına ilerledi. Şehrin dışına çıkan Franklar, yenilmiş olarak kente sığındılar. Mızrağı kapıya ulaşıp saplandı. Mızrağını geri almak için onlarla savaştı. Beraberindekilerin gelip Franklarla savaşmalarını ve ordunun geri kalanının ise gelip kenti ele geçirmesini bekliyordu. Orada kendisinden başkasını bulamadı. Buradan sağ salim bir şekilde geri döndü. İnsanlar onun gözü pekliği ve atılganlığına hayret ettiler.”¹⁸

İmâdeddîn Zengî'nin bu cesur hareketi Şam'da özellikle Frankların arasında meşhurdur¹⁹

Askerlerine, memleketlerine dönüp ilkbaharda etrafında toplanmaları için izin veren Emir Mevdud, Dimaşk'ta kaldı. Bir Cuma günü, namaz kılıp, çıktığı sırada caminin avlusunda saldırıya uğradı. Dört yerinden yaralanan Mevdud, aynı gün vefat etti²⁰.

Emir Mevdud öldürülünce Sultan Muhammed Tapar, Musul'u ve daha başka yerleri Cuyuş (Çavuş) Beg'e ikta etti. Oğlu Melik Mesud'u da beraberinde Musul'a gönderdi. Sonra Aksungur el-Porsuki'yi Franklara karşı savaşmak üzere askerlerle gönderdi. Musul ile diğer yerlerin ordularına onunla gitmelerini emretmek üzere mektup yazdı. Aralarında İmâdeddîn Zengî olduğu halde harekete geçtiler. Acem askerlerinin arasında Zengî el-Şâmî diye tanınıyordu. Özellikle Taberiyye'de anlatımı imkânsız bir kahramanlık ortaya koymuştu. El-Porsuki'nin etrafında askerler toplanınca 15 bin süvariyle El-Ruha'ya yürüyerek kuşattı. Oradaki Ermeniler ve Rumlara karşı savaştı. Ordunun erzakı azalınca

15 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 17.

16 Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980), 89.

17 Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 33.

18 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 18.

19 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 18; Ali Muhammed Sallâbî, *Zengîler Dönemi-İslâmî İdârenin Yeniden Hâkim Kılınması*, Çev. Turgut Akyüz, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2013), 52.

20 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 19; Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (İstanbul: Telos Yayınları, 1998), 121-123; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, Çev. Fikret İşıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 104; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 33-34.

oradan Frankların elindeki Sümeysat'a gitti. Sümeysat ve Seruc kentlerini yerle bir ederek Şabahtan'a döndü²¹. Franklara ait ne varsa yıktı. İmâdeddîn Zengî bütün bu yerlerde güzel tecrübeler edindi. Çok güzel bir sınav verdi. Askerler döndüklerinde onun gösterdiği kahramanlıkları anlatıp durdular. Porsuki, Bağdad'a döndü. İmâdeddîn, Melik Mesud ve Cuyuş Beg ile beraber 514 yılına kadar Musul'da kaldı. Artık değerli ve ismi bilinen biriydi. 511/1117-1118 yılında oğlu el-Melik el- Adil Nüreddîn Mahmûd Zengî doğdu²².

1.2. Irak Selçuklu Sultanı Mahmud ile Kardeşi Melik Mes'ûd Mücadelesinde İmâdeddîn Zengî'nin Tutumu

İmâdeddîn Zengî'nin ön plana çıktığı olaylardan birisi de Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd ile kardeşi Melik Mes'ûd arasındaki mücadeledir. Sultan Mahmud tahta geçtiğinde²³. Kardeşi Melik Mes'ûd'u Atabegi Cüyüş Beg ile Musul'a gönderdi. 524 (1129-1130) yılına kadar Sultan Mahmud'a karşı itaatkâr davranan Melik Mes'ûd o yıl itaati altından çıktı.

Melik Mes'ûd ve Atabegi Cüyüş Beg²⁴, Musul ve Azerbaycan'dan asker toplamaya başlayınca Sultan Mahmud bundan haberdar oldu. Sultan Mahmud'un uyarı ve tehditleri sonuç vermedi. Melik Mes'ûd için saltanat hutbesi okundu. İmâdeddîn Zengî asileri, sultana itaatten ayrılmamaları ve isyanın doğuracağı sonuçlar konusunda uyardı. Ancak isyancılar onu dinlemediler. İmâdeddîn'in bu sözleri sultanın hoşuna gittiğinden onu kendisine dost edindi. Melik Mes'ûd ile Cüyüş Beg, sultanın askerlerinin azalmış ve dağılmış olmasını fırsat bilip sultana karşı ordularıyla harekete geçtiler. Esedabâd'da Rebiülevvel ayında vuku bulan karşılaşmada Melik Mes'ûd, Cüyüş Beg ve beraberindekiler yenilgiye uğradılar²⁵.

1.3. İmâdeddîn'in Zengî'nin Musul Valiliğine Atanan Aksungur El-Porsukî'nin Hizmetine Girmesi

Melik Mes'ûd isyanında Sultan Mahmûd'un tarafını tutan ve asileri isyandan vaz geçirmeye çalışan İmâdeddîn'in bundan sonra yıldızı parlamış²⁶. Melik Mes'ûd'un isyanından sonra Musul'u Cüyüş Beg'den alan Sultan Mahmud, Musul ve ona bağlı idari birimleri, el-Cezîre, Sincâr, Nusaybin vb. yerleri 515 yılının Safer ayında (Nisan-Mayıs 1121) Aksungur El-Porsukî'ye iktâ olarak vererek onu buralara yönetici yaptı²⁷. Sultan, Aksungur el-Porsukî'ye İmâdeddîn Zengî'yi korumasını, ona öncelik vermesini ve onun gösterdiği yerde durmasını emretti. Musul'a giden Aksungur, İmâdeddîn ile birlikte Sultanın kendisine emrettiklerini yerine getirerek, akli ve cesaretiyle konumunu yükseltti. Sultan, Porsukî'yi Haçlılarla cihat edip İslam şehirlerini onlardan geri alması amacıyla görevlendirince o da Musul'a gidip şehre hâkim olmuştu²⁸.

21 Bilge Umar, 1993: 756.

22 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 19-20.

23 Köymen M. A., 1991: 10-11; Alptekin, *The Reign of Zangî*, 22.

24 İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fî't-Târih*, 446; Bundârî, 1943: 126-127.

25 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 23; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslâm Tarihi*, C. XII, Çev. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994, 350; Alptekin, *The Reign of Zangî*, 21-22.

26 Abû'l-Farac, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 356.

27 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 24; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fî't-Târih*, 465; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 357; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 354.

28 İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fî't-Târih*, 465; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, 34.

1.4. İmâdeddîn Zengî'nin Vâsıt Şehrini İкта Olarak Alması

İmâdeddîn Zengî'nin cesaret ve başarıları onun 516/1122-1123 yılında Vâsıt şehrini ikta olarak alıp Basra şahneliğine (askeri valilik) atanması sonucunu doğurdu.

Hille valisi Dübeys b. Sadaka'nın Melik Mes'ûd ve Cüyûş Beg'le olan ilişkisini ve Halife Müsterşid Billah'ın Dübeys b. Sadaka'yı şikâyetini haber alan Sultan, Porsukî'ye Musul ordusuyla Bağdat'a gidip Dübeys'le savaşması emrini verdi. Porsukî beraberinde İmâdeddîn Zengî olduğu halde askerleriyle Bağdat'tan Hille'ye yürüdü ve Dübeys ile Beşir Nehri kıyısında karşılaştı. Ancak Porsukî'nin ordusu savaşmaksızın yenilgiye uğradı²⁹.

Bu olaydan sonra Sultan tarafından bütün Irak'ın Şahneliği görevine atanan³⁰ el-Porsukî ile Dubeys'in arasındaki barış girişimleri neticesiz kaldı. Dubeys, Vâsıt'a bir ordu gönderince gerek oradaki askerler gerekse oranın halkı el-Porsukî'den yana tavır takındılar. Porsukî onlara takviye güç olarak Emir Tuntaş el-Ebra ve İmâdeddîn Zengî'yi gönderdi. Porsukî, şehri İmâdeddîn'e ikta ederek şehir halkından kendisine itaat etmelerini emretti³¹. İmâdeddîn ve Emîr Tüntaş'ın birlikleri, Dubeys'in ordusunu yenilgiye uğratarak çoğunu esir aldılar³².

İmâdeddîn Zengî, Vâsıt'a yerleşince el-Porsukî haber gönderip onu Basra Şahneliği'ne atadığını ve burayı korumasını emretti. Arapların oraya sürekli saldırıları ve akınları üzerine İmâdeddîn buraya yerleşerek, bir taraftan halkı kargaşa ve fitneden kurtarıırken öte taraftan kimsenin beklemediği bir şekilde her iki kenti de yönetme yeterliğini ortaya koymuş oldu³³.

İmâdeddîn Zengî'nin idaresindeki bölgeye yönelmekten çekinen Dubeys bir grup askerini El-Medain üzerine gönderdi. Dubeys'in saldırısı üzerine el-Porsukî, Bağdat'ın batı tarafına geçti. İmâdeddîn Zengî, bu durumu şerefının ayaklar altına alındığı şeklinde yorumladı. Zira Dubeys, Bağdat'a uzaklığına rağmen onun vilayetine değil, Bağdat'a yakın olan ve el-Porsukî'nin ordusunun yakınındaki Medain'e yönelmişti³⁴. İmâdeddîn Zengî'nin bu şekilde düşünmesi de onun kendisine olan güveni ve olaylar karşısında cesaret ve metanetini koruduğunu göstermektedir.

1.5. Halife ve Dübeys Mücadelesinde İmâdeddîn Faktörü

Dubeys ve askerlerinin Bağdat'a saldırmak üzere Medain'e doğru yola çıktığını haber alan Halife el-Müsterşid Billâh, ona tehdit içerikli bir mesaj gönderdi. Dubeys daha da öfkelenip, Bağdat'a kesinlikle saldıracağına ve orayı yerle bir edip halkını öldüreceğine yemin etti. Bu amaçla Arapları bir araya getirip onlara Bağdat'ı yağmalama sözü verdi. Bu teşvik yanındaki askerlerin sayısını artırdı. Halife ise onun yaptıklarını öğrenince bizzat orduyla birlikte Bağdat'tan yola çıktı³⁵.

29 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 24; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 473; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 358.

30 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 25; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 473.

31 İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 357.

32 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 25; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 358.

33 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 25.

34 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 25.

35 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 25; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 358; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, 142.

Halife, siyahlara bürünmüş bir şekilde, yanında Nizamülmülk'ün oğlu Nizamülmülk Ahmed, Nakibü'n-Nükeba ve Şeyhü's-Şuyûh Sadruddîn İsmail, Kadi'l-Kudat ez-Zeynebî olduğu halde harekete geçti. Halifenin gelişini haber alan Aksungur el-Porsukî, beraberindekilerle geri dönüp, Halifeyi karşıladı. Porsukî ve emirleri huzuruna kabul edip onlardan söz alan Halife daha sonra Hille'ye doğru harekete geçti. Medain'e ulaşmada geciken Dubeys ile Mübareke'de karşılaşan Porsukî ordusunu savaş düzenine soktu. İmâdeddîn Zengî ve askerlerini Emir Ebu Bekir İlyas El-Bekci ile sağ tarafa yerleştirmişti. Muharrem ayının başı 517/ Mart 1123 senesinde gerçekleşen savaşta Dubeys'in ordusu 10 bin süvari ve 12 bin yayadan oluşurken Halife ile Porsukî'nin ordusu 8 bin süvari ve 5 bin yayadan oluşmaktaydı³⁶.

Dubeys'in ordusunun sol kanadını yöneten Anter b. Ebi'l-Asker, Emir Ebubekir İlyas ile beraberindekilere saldırdı. Emir Ebubekir İlyas ile beraberindekiler geri çekilmek zorunda kaldılar. Anter ikinci bir saldırı daha yaptı. Birinci saldırıdaki durumun aynısı gerçekleşti. Tam da yenilgiye uğramak üzere iken İmâdeddîn Zengî bu tehlikeyi zamanında fark etti. İmâdeddîn Zengî bir kez daha cesaret ve kahramanlık örneği sergiledi. Emrindeki Vâsıt askerleriyle birlikte Anter'e ve askerlerine saldırdı. Emir Ebubekir de geri döndü. İki ateş arasında bırakılan Anter ve beraberindekiler ortada kaldı. Bunların çoğu ele geçirilip öldürüldü. Dubeys ve beraberindekiler yenilgiye uğradılar. Kendilerini Nil'e attılar. Öldürülenler ve esir alınanlar hariç çoğu boğuldu³⁷.

Burada gerçekleşen savaşın gidişatı ve sonucu üzerinde İmâdeddîn Zengî'nin etkisi çok büyüktü. Birincisi bizzat Halife el-Müsterşid Billah'ın kılıcını eline alıp savaşmaya çalıştığı bir sırada bunu fark eden İmâdeddîn Zengî'nin bunun önüne geçerek tehlikeye atılmasına engel olmasıydı. İkincisi ise savaşın kritik anlarında duruma müdahale ederek savaşın akıbetini değiştirmesiydi.

Böylece bir kez daha İmâdeddîn Zengî'nin, sahip olduğu cesaret, savaş kabiliyeti, zamanında ve yerinde müdahalesi işe yaramış oldu. Bu sayede Halife el- Müsterşid, Dubeys'in kalabalık ordusu karşısında galibiyet kazanarak Bağdat'a döndü³⁸.

1.6.İmâdeddîn Zengî'nin Sultan Mahmud'un Hizmetine Girmesi

Porsukî ve İmâdeddîn Zengî'nin askerleri ile desteklenen Halife'nin ordusuna yenilen Dubeys, Irak'tan ayrılıp Melik Tuğrul'un emrine girdi. Bu gaile halledilince ülke huzura kavuştu. Sultan Mahmut, Porsukî'yi Franklar'a karşı cihat etmesi için Bağdat Şahneliği görevinden alarak Musul'a geri dönmesini istedi. Porsukî aldığı emir üzerine 517(1123-1124) senesinde Musul'a döndü³⁹.

Porsukî, Basra'da olan İmâdeddîn Zengî'ye bu durumu bildirerek, kendisiyle beraber Musul'a gelmesini istedi. İmâdeddîn Zengî adamlarını ve askerlerini toplayıp onlara şöyle dedi:

“İçinde bulunduğumuz durumdan sıkıldık. Her gün ülkeye bir (başka) emir

36 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 26.

37 İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 142.

38 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 26.

39 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 27; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 363.

hükmetmekte ve bize onun isteğine, iradesine göre hareket etmemiz emredilmektedir. Bir Irak'ta, bir Musul'da, bir El-Cezire'de, bir Şam'dayız. Şimdi bana ne yapmamı salık verirsiniz. Bektekinioğlu Zeyneddîn Ali-onun en sağlam arkadaşı ve en yakın dostu idi şöyle dedi: Efendimiz! Türkmenlerin şöyle bir atasözü vardır. İnsan başının üstüne bir taş koyacaksa taş büyük bir dağdan olsun. Bizim insanlara hizmet etmemiz kaçınılmazsa bu durumda en uygun olanı Sultana hizmet etmemizdir. İmâdeddîn, onun görüşünü kabul etti. Basra'dan Sultan Mahmut'a gitti ve onun yanında ikamet etti."⁴⁰

1.7.Sultan'ın Basra'yı İmâdeddîn Zengî'ye İkta Olarak Vermesi

Basra'nın Araplar tarafından yağmalandığı haberini alan Sultan, Basra'yı İmâdeddîn Zengî'ye ikta olarak verdi⁴¹. Sultan'ın onu görevlendirmesinin nedeni, bundan bir yıl önce meydana gelen çarpışmalarda sergilemiş olduğu kahramanlık ve burayı layıkıyla korumuş olmasıydı. İmâdeddîn'i Basra'da görevlendiren Sultan onun burayı korumasını ve temkinli olmasını emretti⁴².

İmâdeddîn Zengî, Vasıt, Basra ve buraya yakın yerlerde yaşayan halka karşı iyi bir yönetim sergiledi. Burada yaşayan Arap halkı ile bunun dışındaki diğer toplulukları himaye etti. Yörede bozgunculuk yaparak, asayiş bozan bedeviler üzerine akınlar düzenledi. Aldığı tedbirlerle Irakta güven ortamının oluşmasını sağlayan İmâdeddîn Zengî, Sultana Irak'la ilgili haberler iletmeyi de ihmal etmedi. Sultan bu durumdan çok hoşnut oldu ve İmâdeddîn'in konumunu yükseltti⁴³.

1.8.İmâdeddîn Zengî'nin Bağdat Şahneliği'ne Atanması

Bağdat Şahnesi, Yarankuş ez-Zekevi ile Halife el-Müsterşid Billah'ın arasındaki anlaşmazlık el-Müsterşid ile Sultan'ın arasının açılmasına yol açtı. Yarankuş, Halife'nin tehdidi karşısında 519 senesinin Receb ayında (Ağustos/Eylül 1125) Bağdat'tan ayrılarak Sultan'ın yanına gitti. Sultan ve Halife arasındaki haberleşme ve restleşmeler devam ederken Halife, Afif el-Hadim'in idaresindeki bir orduyu Vasıt'a gönderdi⁴⁴. İmâdeddîn Zengî, kendi idare sahasında olan Vâsıt'ı korumak ve savunmak için Basra'dan harekete geçti. İmâdeddîn Zengî, Vasıt'a ulaşan Afif'i uyarıp geri dönmesini emretti. Ancak Afif bu uyarıya kulak asmayıp Vâsıt'ın batısına konakladı. İmâdeddîn Zengî, Afif El-Hadim'in olduğu tarafa geçip onunla şiddetli bir savaşa girişti ve onu yenilgiye uğrattı. Afif'in askerlerinden pek çok ölen ve esir düşen oldu. Afif'i de ele geçirip öldürebileceği halde kaçmasına göz yumdu. Halife'ye karşı harekete geçen Sultan Zilhicce'nin 20'sinde (17 Ocak 1126) Bağdat'a ulaştı. El-Şemmâsiyye'de konaklayan Sultan ile Halife arasındaki barış görüşmelerinden bir sonuç alınamadığından 520 yılının Muharrem ayında (Ocak/Şubat 1126) çarpışmalar gerçekleşti⁴⁵.

Halife'nin 30 bin kişilik ordusuna karşı Bağdat önlerinde bekleyen Sultan,

40 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 27-28.

41 İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târihi Haleb*, 157; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd (İslam Devletleri Tarihi: 622-1599)*, Haz. Mustafa Demir, (İstanbul: Değişim Yayınları), 96

42 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 28.

43 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 28.

44 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 28-29.

45 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 29, 30.

İmâdeddîn Zengî'ye haber gönderip, elinden gelen tüm imkânları kullanarak, savaşçılar ve gemilerle bizzat gelmesini buyurdu. Emri alan İmâdeddîn Zengî, Basra'dan, Vâsıt'tan ve El-Bataih'ten gemiler topladı. Bağdat'la Basra arasındaki tüm gemilere el koyarak, onları savaşçılarla doldurdu. Bağdat'a vardığında onun getirdiği askerlerin çokluğunun oluşturduğu olağanüstü manzara karşısında, Sultan ve askerlerin kalpleri cesaret ve güvenle doldu. Bu durum İmâdeddîn'in Sultan'ın nezdindeki değerini ve konumunu iyice yükseltti. İmâdeddîn Zengî'nin bulunduğu şehirde, ancak orayı koruyacak sayıda asker bulunmasına rağmen; beraberindekilerden herhangi birinin bir eziyete maruz kalmaksızın bu kadar çok sayıda asker getirmiş olması, onun yetkinliğini, cesaretini, gücünü ve yöneticiliğini göstermekteydi⁴⁶.

İmâdeddîn Zengî'nin bu hareketi Halife'nin Sultanla barışmasına neden oldu⁴⁷. Zira Halife, Emir Ebu'l-Heycâ el-Kürdî'nin kaçıp onu terk etmesi ve İmâdeddîn'in yardıma gelişi nedeniyle bir taraftan İmâdeddîn'in onlarla nehirde savaşıp, kendilerine erzak gelişini engelleyeceğini, öte taraftan Sultan'ın da kendilerine karşı karadan savaşacağını ve böylece zor duruma düşeceğini anlamıştı⁴⁸.

İki tarafın barışması ile Sultan, Rebiülahir'in sonuna kadar Bağdat'ta kaldı. Buradan ayrılmadan önce, Bağdat ve Irak Şahneliği görevini yerine getirecek uygun birini aradı. Bu görevi vereceği kişi sayesinde, hem halife konusunda kendisini güvende hissetmeli, hem de yönetimi kontrolü altında tutmalıydı. Emirleri ve ashabı arasında bu büyük vazifeyi üstlenebilecek, oluşan gedikleri genişlemeden yamayabilecek, bu büyük tehlikeye göğüs gerebilecek kişinin İmâdeddîn Zengî'den başkası olamayacağını düşündü. Neticede daha önceki iktalara ek olarak Irak Şahneliği görevini H. 521/1127-1128 İmâdeddîn Zengî'ye verdi⁴⁹. Sultan Irak'ı, yönetebilecek yetkinlikte birine bıraktığından emin olarak Bağdat'tan ayrıldı⁵⁰.

2. İmâdeddîn Zengî'nin Musul ve El-Cezire'ye Vali Olması

Aksungur el-Porsukî Musul'da 519/1125-1126 Cuma Namazı'ndan sonra Batınîler tarafından öldürüldü⁵¹.

Porsukî öldürülünce 520/1126 kendisinden sonra oğlu İzzeddîn Mes'ûd, Musul'da yönetimi ele aldı. Kendisi adına işleri, Emir Çavlı yürütüyordu. İzzeddîn Mes'ûd'un yöneticiliği uzun sürmedi. Çünkü genç yaşta vefat H. 521(Eylül/Ekim 1127) etti. İzzeddîn Mes'ûd'un yerine küçük kardeşi adına devlet işlerini Çavlı üstlendi⁵².

46 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 30.

47 İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 366.

48 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 30; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 504.

49 İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Târih*, 507.

50 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 31; İbnü'l-Esîr, 507; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 369; Alptekin, *The Reign of Zangî*, 26; M. A. Köymen, 1991: 96-102, 110; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 153-154.

51 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 31; İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi, Çev. Onur Özatağ, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 214; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 360; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 365; El-Bundârî, *Zübdet el-Nusra ve Nuhbet el-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, Çev. Kıvameddin Burslan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 135.

52 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 32; İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 96-97; Demirkent, *Urfa Haçlı*

Bu gelişmeler yaşanırken Haçlılar, hâkimiyetlerini Mardin'den Mısır'ın el-Ariş kentine kadar genişletmişlerdi. Bu alan içerisinde sadece Haleb, Hıms, Hama ve Dımaşk Müslüman hâkimiyetindeydi. El-Cezire'de Nusaybin ve Re'sul-Ayn'a kadar olan alandaki halkın bütün mal varlıklarını ve kaynaklarını ortadan kaldırmışlardı. Hâkimiyetleri altındaki Rakka ve Harran'da durum daha da vahim bir hal almıştı.

Haçlılar, Dımaşk'a giden yolları tuttuklarından ulaşım kesintiye uğramıştı. Tacirler ve yolcular ölüm korkusundan ancak zorlu çöl yollarını kullanabiliyorlardı. Haleb'te de durum bundan daha farklı değildi.

Sultan, İmâdeddîn'e daha önce vermiş olduğu görevlendirmelerde gözü pekliğini, yeterliliğini ve akli yeteneğini bildiğinden onu görevlendirmek amacıyla yanına gelmesini emretti. Ona yükleneceği hizmetin önemini açıklayıp gerekli durum tespitini yaptıktan sonra onu Musul'a, el-Cezîre diyarına, Nusaybin'e ve Porsukî'nin elinde bulunan yerlere yönetici olarak atadı⁵³. Adı geçen yerlere hâkim olması 521 yılının Ramazan ayında (Eylül/Ekim 1127) gerçekleşti⁵⁴.

İmâdeddîn Zengî, İslam ülkelerindeki meliklerin ve emîrlerin, acizliğinin, Müslüman halkı korumadaki zayıflıklarının aşikâr olduğu bir zamanda ortaya çıktı. Bu iş için İmâdeddîn Zengî'den daha güçlü, daha sağlam bir yürek, ondan daha kararlı ve daha azimli bir kimse yoktu. İmâdeddîn Zengî, Franklara kendi yurtlarında akınlar düzenleyerek Müslümanların intikamını aldı. Böylece Müslümanlara gece karanlığından sonra dolunay doğdu. İmâdeddîn ile birlikte Müslümanlar büyük bir üstünlük sağladılar. El-Cezîre yurduna ve Şam'a hâkim oldular⁵⁵.

2.1. İmâdeddîn Zengî'nin El-Cezîre ve Kuzey Suriye Hâkimiyeti

İmâdeddîn Zengî, Musul'un yönetimiyle ilgili işleri hallettikten sonra orduyu düzene koydu. Ardından askerlerin ikta edilmesi işini halletti. Bundan sonra harekete geçen İmâdeddîn Zengî, Önce Ceziret-i İbn Ömer üzerine yürüyerek şehri kuşattı. Şehri emânla alan İmâdeddîn Zengî buradan Nusaybin üzerine yürüdü⁵⁶. Nusaybin ve Mardin gibi yerler Artukoğlu Hüsameddin Timurtaş b. İlgazi'nin hâkimiyetindeydi. İmâdeddîn'in kuşatmasındaki Nusaybin, zamanında yardım alamadığından umutsuzluğa kapıldı.

Kontluğu, 85; El-Bündârî, *Zübdet el-Nusra ve Nuhbet el-Ustra*, 135.

- 53 Anonim Süryânî Vakâyinâmesi, Sultan'ın üzerinde etkileri olan Musul'daki emîrlerden Selâhaattin, Nasrettin ve Zeyneddîn Ali'nin, İmâdeddîn Zengî'yi Musul valisi olarak tayin etmesini tavsiye ettiklerini ifade etmektedir. Sultan, İmâdeddîn'i Asur ülkesi, bütün Mezopotamya, Suriye ve Fenike üzerine komutan tayin etti. Sultan Mesut'un iki (Sultan Mahmûd olması gerekir) oğlunu toprakların sahibi olmak üzere Zengî'nin yanına verdi. Zengî onların vasisi olacaktı. Bkz. Anonim Süryânî Vakâyinâmesi, s. 42-43; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 508-510; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 360; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 369; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, 85-86; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 15; İbnü'l-Ezrâk, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı)*, Çev. Ahmet Savran, (Erzurum: 1992), 42.
- 54 İbnü'l-Esîr, *Târîhü'l-Atabekiyye*, 34, 35; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 508-509; Alptekin, *The Reign of Zangî*, 27-28; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 153-156; Anonim Süryânî Vakâyinâmesi, 42-43; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Füsûl-i Hall ü Akd*, 96; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, 35.
- 55 İbnü'l-Esîr, *Târîhü'l-Atabekiyye*, 32-34.
- 56 İbnü'l-Esîr, *Târîhü'l-Atabekiyye*, 36; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 510; Alptekin, *The Reign of Zangî*, 32.

Öldürülmekten korkan şehir halkı emân ile teslim oldu⁵⁷.

Nusaybin'den sonra Sincâr'ı hâkimiyet altına alan İmâdeddîn, buradan gemilerle Habur'u geçerek Habur'un tamamını ele geçirdi. İmâdeddîn'in bu başarılarını duyan Harranlılar kendilerine Allah'tan bir yardım ve yakın zamanda bir fatih geldiğini düşünerek ona itaat ettiklerini bildirdiler. İmâdeddîn, onların davetiyle buraya gelip topraklarında konakladı ve onlara vaatlerde bulundu Bu sırada er-Ruha, Serûc, Bire ve sair el-Cezire yurtları Haçlıların elindeydi⁵⁸.

İmâdeddîn Zengî için asıl önemli olan Fırat'ı geçerek; Haleb şehri ile Şam Bölgesi'nin diğer kentlerini ele geçirmektir. Bu nedenle Urfa Kontu Joscelin ile yapmış olduğu kısa süreli bir barış anlaşması ile zaman kazanmak istedi⁵⁹. İmâdeddîn'nin stratejisi zaman kazanmak, elde ettiklerini kaybetmeden buralarda kalıcılılaşmak ve bütün bunlardan önemlisi Fırat'ın batısındaki Haleb ve Şam Bölgesi'nin diğer kentlerini ele geçirmektir⁶⁰. Bu sırada Haleb'te halk ile şehrin valisi arasında husule gelen anlaşmazlık ile ortaya çıkan otorite boşluğun onun işine yaradı. Çünkü şehirdeki karışık durumu bilen Urfa Haçlı Kontluğu ve Antakya Prinkepsliği Haleb'i sıkıştırmaktaydı 15 Zilhicce/10 Aralık 1128⁶¹. Bu gelişmeler yaşanırken Haleb'de İmâdeddîn'e taraftar olan ve kendilerini ona yakın hisseden kimseler ona tabi olduklarını bildirdiler. İmâdeddîn Zengî önce geçici vali sıfatıyla Emîr Hasan Karakuş'u daha sonra büyük bir askeri birliğin başında Haleb valisi olarak tayin ettiği Hâcibi Salâhaddîn Muhammed el-Yağısıyanî Haleb şehri ile kalesine hâkim oldu. Daha sonra İmâdeddîn Zengî ordularıyla Suriye'ye doğru yola çıktı ve Fırat'ı geçtikten sonra yolu üzerinde bulunan Menbic ve Buzâa Kalesi'ni zaptettikten sonra halkın coşkun tezahüratları içinde 1 Muharrem 522 (6 Ocak 1128) tarihinde Haleb'e hâkim oldu⁶².

Haleb'i ele geçiren İmâdeddîn Zengî şehrin yönetimi ile ilgili işleri düzene soktuktan ve Frankların gerçekleştirdiği saldırılardan harap olan şehirde imar faaliyetlerinde bulunduktan sonra 523 yılında (1128/1129) Hamâ üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi⁶³. İbnü'l-Adîm, Atabek'in Hamâ'yı (14 Eylül 1130) 524 yılının Şevval Ayı'nın sekizinde Cumartesi günü aldığını belirtmektedir⁶⁴.

57 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 36-37; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 510-511; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, 86; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri tarihi*, 154.

58 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 37; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 511.

59 Urfalı Mateos, Zengî'nin Joscelin ile dostluk akdetmesinin tarihini 577(18 Şubat 1128-17 Şubat 1129) olarak vermiştir. Ayrıca Mateos'tan Antakya Kontu Bohemond ile de benzeri bir anlaşma yapmasına aracılık etmesini istediğini aktarmıştır. Bkz. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor (1136-1162)'un Zeyli*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2000), 286-287; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, 87.

60 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 37; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 511.

61 İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 513-514.

62 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 38; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, 513-514; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 437; İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 97; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 371-372; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 70; Alptekin, *The Reign of Zangî*, 33; Şeşen, 1987: 35; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 215; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 154, 156; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, 87.

63 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 38; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 438; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 215.

64 İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 440; Usâme İbn Munkız, *İbn Munkız Haçlılara Karşı (Kitabu'l-İtibâr)*. Çev. Selahattin Hacıoğlu, (İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2006), 95; Archer and Kingsford, *The Story of The Nations*, 199; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 215.

Atabek İmâdeddîn, 523/1128-1129 yılında Sultan'ın yanına gitti. Ondan Batı'nın tamamının sahibi olduğuna dair tevkiî olarak Musul'a geri döndü. Buradan Haleb'e yönelen İmâdeddîn, yolu üzerindeki Sinn Kalesi'ni aldı. Sonra ordusuyla Ruha'nın ekili arazilerini yağmaladı. Esasen Sultan söz konusu yerleri Dübeys'e vermek istemişti. Ancak Halife el-Müsterşîd bundan hoşnut olmadığından Sultan'a yazdığı mektupta; Dübeys'in Müslümanlara karşı Franklara yardım ettiğini bu yüzden topraklarının genişlediğini belirterek onu bu kararından vazgeçirdi. Böylece İmâdeddîn'i Musul, el-Cezîre, el-Rahba ve Haleb'e yönetici kılıp Şam ülkesinin tamamı için ona tevkiî verdi⁶⁵.

İmâdeddîn'in kahramanlık ve cesaretinin bir diğer örneği ise onun Hısn-ı Keyfa'nın sahibi Rüküddevle Davut b. Sökman ile amcasının oğlu Hüsameddîn Timurtaş b. İlgâzî'ye karşı savaşıydı. Hısn-ı Keyfa ve Mardin Artuklularının birleşik ordularına, Amid hâkimi ve daha başka kimseler de katıldı 524 (1129/1130). İbnü'l-Esîr, Davud'un Türkmenler üzerinde sözü geçen birisi olduğunu, öyle ki yardım ve imdat istediğinde zorda veya darlıkta dahi olsalar ona yaklaşık 20 bin savaştığı ile geldiklerinden söz etmektedir⁶⁶.

İki taraf arasındaki savaş Artukoğullarının hâkimiyetindeki Dara yakınlarında gerçekleşti. Şiddetli geçen savaşta yaklaşık 4 bin süvariden müteşekkil İmâdeddîn Zengî'nin ordusunun gösterdiği cesaret karşısında Artuklular yenilmekten kurtulamadılar⁶⁷. İmâdeddîn bu galibiyetten sonra, önce Serci'yi ardından Dara'yı ele geçirdi. Rüküddevle, yenilgi sonrası hayatta kalan askerleriyle savaş alanından ayrılarak Cezire-i İbn Ömer'i yağmaladı. Bunu haber alan Atabek İmâdeddîn El-Cezire'ye doğru harekete geçerek Rüküddevle'yi Diyarbekir'e kadar takip etmek istedi. Ancak yolların darlığı ve bozuk olması nedeniyle buna muvaffak olamadı⁶⁸. Burada dikkati çeken nokta İmâdeddîn'in Türkmenler arasında efsaneleşen Rüküddevle Davut ve mütteliklerini, daha az sayıdaki bir orduyla yenmeyi başarmasıdır⁶⁹. Bu ancak onun savaş stratejisinin, cesaret ve kahramanlığının bir ürünüydü.

2.2.Hısn El-Esârib Kalesi'nin Haçlılardan Alınması.

İmâdeddîn Zengî, Artuklu melikleriyle anlaşarak, kendini güven altına alınca Şam'a yürüdü. Gerekli hazırlıkları yapan Atabek, Hısn el-Esârib'i kuşattı. Yurtlarını bütünüyle yağmalayarak yakıp yıktı. Hısn el-Esârib Kalesi⁷⁰, Haleb güvenliği bakımından çok önemli bir konumdaydı. Haleb'e karşı en zararlı yerd. Çünkü buranın halkı iyi ve kötü günde de Franklar/Haçlılar birlikte hareket etmiş, Frankların şövalyeleri ve güçlü savaşçıları burada toplanmıştı. Herkes buranın önemini farkındaydı. Burası Müslümanlarla Haçlılar arasında bir boğaz konumundaydı. İmâdeddîn Zengî onların yüreğine çok büyük bir korku salmakla birlikte onlar yine de kalelerini korumuşlar ve onu en güzel şekilde savunmuşlardı. Buranın halkı İmâdeddîn Zengî'nin kendisinden öncekiler gibi kaçma, geri çekilme yoluna başvuracağını, mızrak ve kılıçlar ile yıkılmayan geniş surların kendilerini koruyacağını

65 İbnü'l-Adîm, *Zübdet'ül-Haleb*, 438-439.

66 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 38.

67 İbnü'l-Ezrâk, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi*, 45, 47.

68 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 39.

69 Turan, *Doğu Anadolu Türk devletleri Tarihi*, 154-155.

70 Haleb ile Antakya arasında meşhur bir kale. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, Yay. Ferîd Abdulaziz el-Cundî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 113.

sandılar⁷¹.

İbnü'l-Esîr, İmâdeddîn Zengî'nin kahramanlığını ve Haçlılar arasına saldığı korkunun büyüklüğünü aşağıdaki şekilde aktarmıştır:

“...Bu, hakkında konuştuğumuz Taberiye’de tek başına tam bir kahramanlık gösteren kişi değil midir? Oysa bugün o çok sayıda asker ve silahla gelmişken onunla nasıl baş edilir? Umursamazlık fikrinden kurtulun. Onu savmada su çarkı gibi (aheste ve umursamaz) hareket etmeyin. Bu bulutun vadiyi seliyle doldurması kaçınılmazdır. Bu yangının her yere kıvılcımlarının ulaşması muhakkaktır. Bu cüretkârlığın zararının yerleşim yerlerine de çöllere de ulaşacağı kesindir. Kendisinden intikam alacak çoğunluğu toplayıp onu o şekilde karşılamaz, ondan önce ordumuzu toplamazsak ona karşı bizi kritik bir günün bekleyeceği kesindir. Bu durumda Müslümanlar bizden daha şanslı olurlar. Bunun üzerine şövalyeleri ve askerleri toplamada daha itinalı oldular. Çevre ülkelerden, yakın yerlerden, uzak yerlerden, gönüllü olsun, gönülsüz olsun asker topladılar. Topladıkları gruplarla, piyade askerlerle, dalgalanan bayraklarıyla, haçlarıyla, büyük bayraklarıyla, kralları ve şövalyeleriyle, kontlarıyla geldiler. Her yer onların askerleriyle dolup taşı. Allah onların kalplerine, Ona karşı korku salmıştı. Ondandır korkuyorlardı. Korkusu yöneticileri ve yönetilenleri dâhil hepsini kuşatmıştı.”⁷²

İki ordu birbirine yaklaşınca İmâdeddîn Zengî, vezir ve emirleriyle istişarede bulundu. Çoğunluk Haleb’e dönüp, Haçlılar dağıldıktan sonra onlarla mücadele etmeyi önerdi. Bunun üzerine Atabeg İmâdeddîn Zengî şöyle dedi: “Bu onları bize karşı cesaretlendirecek ve elimizdekilere tamah etmelerine neden olacak rezilce bir plandır. Fakat isabetli olan fikir, onlara karşı Allah’tan yardım dileyip onlarla karşılaşmamızdır. Ya lehimize ya da aleyhimize bir sonuç alırız”⁷³

Hazırlıkları tamamladıktan sonra harekete geçen İmâdeddîn, kale daha gözle görülür bir mesafedeyken Franklarla karşılaştı. İki taraf arasında gerçekleşen şiddetli savaşta (524/1129-1130) zafere ulaşan İmâdeddîn Zengî oldu. Franklar adeta aslan kesilen İmâdeddîn’i, kendilerini kuşatan bela ve kendilerini içine alan sıkıntıyı gördüler. Yenilginin kendileri için yok olmaktan daha iyi olacağını anladılar. Ancak daha önce taraftarlarının başına geldiği gibi pek çoğu öldürülüp esir alındı. Kaçma imkânları ortadan kalkan Haçlılar, krallarının da cesaretlendirmesiyle sabır ve metanetle ve daha ciddi bir şekilde savaştılar. Başarıya ulaşabilmek için İmâdeddîn, adamlarına acımasız olmalarını emretti. Esir alınmasını ve emân verilmesini yasakladı. Geceleyin bir fırsatını bulup kaçanlar veya ölümler arasında saklananlar hariç savaşta ölümden kurtulan olmadı⁷⁴.

71 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 39.

72 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 40.

73 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 40.

74 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 40-41; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, Çev. Mustafa Alican, (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 85; Halil İbrahim Gök, *Musul Atabeyliği, Zengîler (Musul Kolu: 1146-1233)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013. 49-51.

Zaferini kesinleştiren İmâdeddîn Zengî, kaleye yönelerek zorla da olsa ele geçirmeyi başardı⁷⁵. Kaledekileri ya öldürdü veya esir aldı⁷⁶. Böylece Hısn el-Esârib Kalesi'nin ele geçirilmesiyle, ondan doğacak zararlar ve kötülükler ortadan kaldırılmış oldu. İmâdeddîn Zengî bundan sonra Harim Kalesi'ne doğru harekete geçerek kaleyi kuşattı. Franklardan iki savaşa katılmamış olanları veya savaştan kaçıp kurtulanları bertaraf etmek düşüncesindeydi. Ancak kaledekiler kendisiyle barışmak istediklerini ve kalenin yönetiminde yarı yarıya kendilerinin de söz sahibi olmalarını istediklerini söylediler. O da onların bu isteğine olumlu bir yanıt verdi. Çünkü ordusunda çok sayıda ölü ve yaralı olduğundan bir ara vermek, böylece ordusunu dinlendirmek istedi. Bu nedenle Harim Kalesi'ndekilerle bir barış anlaşması yaparak oradan döndü. Müslümanlar bu zafer sayesinde Şam'da güven içinde yaşadılar⁷⁷.

2.3. İmâdeddîn Zengî ve Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un Karşı Karşıya Gelmesi

Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos (1118-1143) Anadolu'da Danişmendliler ve Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı düzenlediği bir dizi seferle onların eline geçmiş olan Bizans topraklarının bir bölümünü geri almayı başardıktan (1134) ve onların gücünü büyük ölçüde kırdığına inandıktan sonra⁷⁸ 532/1137-1138 yılında beraberinde büyük bir orduyla Kostantiniye'den Suriye'ye doğru yola çıktı⁷⁹. Bizans imparatoru, Suriye Haçlı devletlerinin Müslümanlar karşısındaki sıkışık durumundan da istifade ederek her geçen gün topraklarını Bizans aleyhine genişleten Kilikya Ermeni devletini cezalandırmak ve başta Antakya Prinkepsliği olmak üzere Suriye Latin krallıklarını denetim altına almak istemekteydi⁸⁰. Bizans imparatoru II. Ioannes Komnenos önce Kilikya Ermeni krallığı üzerine yürüyerek topraklarını imparatorluk topraklarına katmayı başardı⁸¹. Bundan sonra Antakya'yı kuşatan İmparator ile Raimond de Poitiers arasında varılan anlaşma ile Antakya Prinkepsi, İmparatora bağlılık yemini etti⁸². Anlaşmaya göre; Antakya'nın Bizans topraklarına dâhil olması karşılığında Müslümanlardan alınacak olan Haleb, Hama, Hıms ve Şeyzer gibi yerler Antakya Prinkepsi Raimond'a teslim edilecekti⁸³. Kış mevsimini Kilikya'da geçiren Bizans İmparatoru⁸⁴. 1138 ilkbaharında Antakya'ya gelerek Haçlılardan aldığı destekle Haleb'e bir konak mesafede olan Buzâ'a⁸⁵ya saldırıp kaleyi

75 Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 162.

76 Anonim *Süryânî Vakayinâmesi*, 45.

77 İbnü'l-Esîr, *Târihü'l-Atabekiyye*, 42.

78 C. Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. A. Göke Bozkurt, İstanbul: İlgı Yayınları, 2006), 108, 113.

79 Ebu'l-Fidâ, *Kitâbü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, (Mısır: Matbaati'l-Hüseyniyye, H.1325), 12; Niketas Khoniates, *Historia, Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, Çev. Fikret İşiltan, (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1995), 16-17; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 251.

80 Anonim Süryani Vakayinamesi, 46; Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 112, 117; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Arif Müfid Mansel, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 472-473.

81 P. Lemerle, *Bizans Tarihi*, Çev. Galip Üstün, (İstanbul: İletişim yayınları, 1994), 90.

82 Lemerle, *Bizans Tarihi*, 90, 91,92; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 473.

83 Niketas Khoniates, *Historia*, 17; Coşkun Alptekin, "Zengî", İA., (Eskişehir: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 530; Ramazan Şeşen, *Kudüs Tatihi Selâhaddîn Eyyübî*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013), 22.

84 Anonim Süryani Vakayinamesi, 48.

85 Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 486.

kuşatma altına aldı⁸⁶. Buzâ'a'yı 18 Nisan 1138 tarihinde zorla da olsa almayı başardı⁸⁷. 20 Nisan 1138'de Haleb'i kuşatan İmparator Müslümanların direnişi karşısında kuşatmayı kaldırıp Esârib üzerine yürüyerek Esârib'i teslim aldı (21 Nisan 1138). Bundan sonra Munkızoğullarının elinde bulunan Şeyzer üzerine yürüdü. Şeyzer, Hama kentine bir konak mesafede ele geçirilmesi zor bir kaleydi. Beraberinde kendisine buraya saldırması için akıl veren Suriyeli Franklar olduğu halde 532 yılı Şaban Ayı'nın ortasında (Nisan-Mayıs 1138) kuşatmayı başlattı⁸⁸. Burası İmâdeddîn Zengî'ye ait olmadığından dolayı onu korumak ve savunmakla ilgilenmeyeceğini düşünmekteydiler. Çünkü burası o sırada Emir Ebu'l-Asakir Sultan b. Ali el-Munkızı'nın elinde idi. Oysaki İmâdeddîn Zengî, İmparatorun Müslümanlar üzerine yapacağı bir seferi önceden tahmin etmişti. Bu amaçla bir taraftan Sultan Mesud'a haber gönderip yardım talep ederken⁸⁹ öte taraftan Haleb'i olası bir saldırıya karşı takviye etmek için Zeyneddîn Ali Küçük idaresinde seçilmiş bir birliği Haleb'e yollamıştı. Rumlar Şeyzer'e saldırıp ona karşı 18 mancınık kurdular. Emir Ebu'l-Asakir Sultan b. Ali el-Munkız yardım istemek üzere İmâdeddîn'e haber gönderdi. Zaten İmâdeddîn Zengî Bizanslıların Şam'a yöneldikleri haberini aldığından oraya doğru harekete geçme kararını vermek üzereydi. Bunun üzerine askerleriyle birlikte daha kararlı bir şekilde harekete geçip Hama'da konakladı. Her gün askerleriyle iç içe yolculuğuna devam ediyor, Bizans İmparatoru'nun kendisini göreceği bir yerde konumlanmak üzere Şeyzer'e doğru yürüyordu. Konumlandığı yerden onların askerlerinin, birliklerinin erzak almak için veya yağmalama yapmak için çıkmaları sırasında onları ele geçirip kaçıyordu. Bizanslılar ve Franklar Şeyzer'in doğusunda bir dağda konumlanmışlardı. İmâdeddîn, Zengî, onlara gönderdiği haberde: “ Siz bu dağı kendinize kale edinip kendinizi koruma altına aldınız. Oradan çıkıp düzlüğe inin de karşılaşalım. Galip gelerseniz Şeyzer'i ve saireyi alırsınız. Ben galip gelirim Müslümanları sizin kötülüğünüzden kurtarıp huzura kavuştururum” dedi. Aslında İmâdeddîn Zengî'nin onların sayısal çoğunluğuna karşılık verecek düzeyde bir askeri gücü yoktu. O, bunu onları ancak korkutmak için yapıyordu. Franklar onu küçümseyip, Bizans İmparatoru'nu onunla savaşmaya teşvik ettiler. Bizans İmparatoru ise İmâdeddîn'in ordusunun sadece beraberindeki askerlerden oluşmadığını aslında pek çok ülkenin onunla birlikte hareket ettiğini düşünmekteydi. Bu yüzden beraberindeki komutanlara: “O[İmâdeddîn] beraberindekileri az gösterip, kendisine karşı iştahınızı kabartıp ovaya inmenizi sağlamak için bunları yapıyor. Ancak ne var ki işte o zaman baş edemeyeceğiniz sayıdaki ordusunu göreceksiniz”⁹⁰ demektedir.

Şeyzer önünde yirmi dört gün kalan İmparator sonuç alamayacağını bildiğinden buradan ayrılmaya karar verdi. Ayrılırken mancınıklar ve kuşatma aletlerini burada bırakarak Antakya'ya dönmek zorunda kaldı. İmâdeddîn Zengî, Frankların ayrılış haberlerini alınca peşlerine düştü. Saketu'l-Asker'de onlardan bir gruba yetişti. Onların bir kısmını öldürüp ganimetler elde etti. Arkalarında bıraktıklarının tamamını alıp onları Haleb

86 Niketas Khoniates, *Historia*, 17; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 252.

87 Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vakayinâmesi, (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 293; Gülay Öğün Bezer, “Zengiler”, *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 1300; *Anonim Süryani Vakayinamesi*, 49; Şeşen, 2013: 22.

88 Urfalı Mateos Vakayinâmesi, (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 293.

89 Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 252.

90 İbnü'l-Esir, *Târihu'l-Atabekiyye*, 55-56.

Kalesi'ne götürdü. Bizans İmparatoru'nun Şeyzer kuşatması Şam'daki Müslümanların çok fazla korkmasına neden olmuştu. Şayet İmparator Şeyzer Kalesi'ni almayı başarsaydı yurtlarından çıkmak zorunda kalacaklarını, özellikle Hama kentindeki Müslümanların yersiz, yurtsuz kalacaklarını biliyorlardı. Çünkü Şeyzer oraya yakındı⁹¹. İmparatorun bu başarısız Şeyzer kuşatmasından sonra İmâdeddîn Zengî, Buzâ'a üzerine yürüyerek geri aldı. Ayrıca Frankların burayı alırken tutsak aldıkları Müslümanları, Hısn-ı Azâz'ın yakınlarında yapmış olduğu bir baskınla kurtarmayı başardı ve onları Buzâ'a'ya götürdü⁹².

Bizans İmparatoru, üç yıllık seferin sonucunda Kilikya Ermeni Krallığı'nı itaat altına aldı. Antakya Prinkepsliği'ne de üstünlüğünü kabul ettirdi. Ancak İmparator, aynı başarıyı Müslümanlar karşısında gösteremedi. İmparatorun önündeki en büyük engel ise İmâdeddîn Zengî idi. Çünkü İmâdeddîn Zengî'nin, sahip olduğu cesaret ve kahramanlık Bizans imparatoru ve beraberindeki Haçlı kuvvetlerinin gözünü korkutmaktaydı. İmâdeddîn Zengî'nin, rakipleri karşısındaki bu başarısı nedeniyle şairler pek çok övgü şiirleri yazmıştır. Bunlardan birisi de Hama'lı el-Müslim b. el-Hıdır b. Kuseym'in yazmış olduğu kasidedir. Bu kasidenin bir mısraı şöyledir:

Senin gayretinle ey büyük hükümdar,
Sana boyun eğer ve düzelir zorluklar⁹³.

2.4. İmâdeddîn Zengî'nin Urfa'yı Fethi

İmâdeddîn Zengî'nin en büyük başarısı, cesaret ve kahramanlığının göstergelerinden birisi de Müslümanlar tarafından defalarca kuşatıldığı halde bir türlü alınamayan Urfa'nın onun tarafından Haçlılardan geri alınması idi⁹⁴. İmâdeddîn Zengî 28 günlük bir kuşatmadan sonra 24 Aralık 1144 tarihinde Urfa şehir ve kalesini almayı başardı⁹⁵. Bu başarısı hem Batı hem de İslâm coğrafyasında büyük bir yankı uyandırdı⁹⁶.

Sonuç

Selçuklu taht mücadelesi sırasında hayatını kaybeden Kasımüddeve Aksungur el-Porsukî el-Turgan'ın oğlu İmâdeddîn Zengî, Selçuklu Devleti'nin Musul valileri tarafından en iyi şekilde yetiştirilmiştir. Aldığı terbiye ve eğitimin bir sonucu olarak İmâdeddîn Zengî, kısa zaman zarfında önemli başarılar elde etmiştir. Bu sırada devlet adamları arasındaki çelişki ve mücadelelerden en iyi şekilde yararlanmıştı. Özellikle Abbâsî

91 İbnü'l-Esîr, Târihu'l-Atabekiyye, 56.

92 Anonim Süryani Vekayinamesi, 50.

93 İbnü'l-Esîr, Târihu'l-Atabekiyye, 56.

94 İbnü'l-Kalânîsî, Şam Tarihine Zeyl, 153-154; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 404; Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, (Ankara: Türk tarihi Kurumu Yayınları, 2013), 44; İbnü'l-Ezrâk, *Meyyâfârikîn ve Amid Târîhi*, 74.

95 Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 378-380; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 36.

96 Alptekin, *The Reign of Zangî*, 82 vd.; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, 139-150; Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Denizaşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI., XVII. Ve XVIII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ergin Ayan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1994); Cécile Morisson, *Haçlılar*, Çev. Nermin Acar, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), 45; Sallâbî, *Zengîler Dönemi*, 149-162.

halifesi el-Müsterşid'in Selçuklular ile girişmiş olduğu istiklal mücadelesinde, İmâdeddîn Zengî Selçuklu Sultanlarını destekleyerek onların teveccühlerini kazanmayı başarmıştır. Halifeliği baskı altına almaya çalışan Dübeys gibi devlet adamlarına karşı ise Halife'nin yanında yer almıştır. İmâdeddîn Zengî'nin, Aksungur el-Porsukî'nin nâibi olarak Vasıt'ta sergilemiş olduğu yönetim örneği onun daha da tanınmasına yol açmıştır. Onun asıl amacına ulaşmak için elde etmeye çalıştığı Musul valiliğine kavuşması ise Porsukî'nin Batınîler tarafından öldürülmesi ile gerçekleşmiştir. Irak Selçuklu Sultan'ından aldığı yetki belgesiyle Musul'da hüküm sürmeye başlayan İmâdeddîn Zengî, kısa sürede el-Cezîre ve Kuzey Suriye'de Artuklular ve Haçlılar karşısında önemli bir başarı sağlamıştır. İmâdeddîn Zengî'nin bu başarılarında her ne kadar disiplinli bir ordunun, taktik ve stratejik bir bilgiye sahip olmasının büyük rolü olmuş olsa da onun başarılarının temel etkeni, sahip olduğu cesaret ve kahramanlık olmuştur.

Kaynakça

Abû'l-Farac, Gregory Bar Hebraeus, Abû'l-Farac Tarihi, Çev. Ö.R. Doğrul, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

Alptekin, Coşkun, The Reign of Zangi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1978.

Alptekin, Coşkun, Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 1985.

Alptekin, Coşkun, "Zengî", İA., C. XIII, Eskişehir: Milli Eğitim Basımevi, 1986, 526-532.

Anonim Süryânî Vakayinâmesi, Anonim Süryani Vakayinâmesi, I. ve II. Haçlı Seferleri, Çev. Vedii İlmen, İstanbul: Yaba Yayınları, 2005.

Archer T.A. and Kingsford Charles L., The Story of The Nations, The Crusades, The Story of The Latin Kingdom of Jerusalem, Newyork, 1895.

Ayan, Ergin, Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Denizaşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI., XVII. Ve XVIII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994).

Bezer, G. Ö., "Zengîler", Türkler Ansiklopedisi, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 1297-1311.

Brockelmann, Carl, İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi, Çev. Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002).

Demirkent, Işın, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (118-1146), C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

Demirkent, Işın, Haçlı Seferleri, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.

Diehl C., Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. A. Göke Bozkurt, İstanbul: İlgî Yayınları, 2006.

Ebu'l-Fidâ, Kitâbü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer, (Mısır: Matbaati'l-Hüseyniyye, H.1325.

Edirneli Mehmed b. Mehmed, Nuhbetü't-Tevârîh ve'l-Ahbâr, İstanbul: Takvimhane-i Âmire Matbaası, H.1276/1860.

El-Bundârî, Zübdet el-Nusra ve Nuhbet el-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi), Çeviren Kıvameddin Burslan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd (İslam Devletleri Tarihi: 622-1599), Hazırlayan Mustafa Demir, İstanbul: Değişim Yayınları.

Gök, Halil İbrahim, Musul Atabegliği: Zengîler (Musul Kolu:1146-1233), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013

Hamevî, Yâkût, Mu'cemü'l-Büldân, Cilt I, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, tarih yok.

İbnü'l-Adîm, Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb, Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Çev. Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

İbnü'l-Adîm, Kemalüddin Ömer b. Ahmed, Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb, Nşr. ve Thk. Süheyl Zekkâr, C. II, Dımaşk: Dar el-Kitâb el-Arabiyye, 1997.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, İslâm Târîhi, el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi, Çev. Abdülkerim Özaydın, X-XI, İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

İbnü'l-Esîr İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, El-Târîh el-Bâhir fi'd-Devlet el- Atâbekiyye bi'l-Mavsil, Neşr. Abdulkadir Ahmed Tilîmât, Kahire 1963.

İbnü'l-Ezrâk, Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı), Çeviren Ahmet Savran, Erzurum, 1992.

İbnü'l-Kalânîsî, Şam Tarihine Zeyl-I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi, Çeviren Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2015.

İbn Kesîr, El-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslâm Tarihi), C. XII, Türkçe Çev. Mehmet Keskin, Büyük İslâm Tarihi, İstanbul: Çağ Yayınları, 1994.

İbnü'l-Verdî, Selçuklular, Çeviren Mustafa Alican, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

Koca, Salim, Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.

Kuşçu, Ayşe Dudu, Eyyübî Devleti Teşkilâtı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Lemerle, P., Bizans Tarihi, Çev. Galip Üstün, İstanbul; İletişim yayınları, 1994.

Maalouf, Amin, Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Telos Yayınları, 1998.

Mateos, Urfalı Mateos Vakayinâmesi, (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162), Türkçe Terc. H. D. Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Merçil, Erdoğan, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Morisson, Cécile, Haçlılar, Çev. Nermin Acar, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.

Niketas Khoniates, Historia, Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri, Çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1995).

Runciman, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, C. II, Çev: Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

Sallâbî, Ali Muhammed, Zengîler Dönemi-İslâmî İdârenin Yeniden Hâkim Kılınması, Çev: Turgut Akyüz, İstanbul: Ravza Yayınları, 2013.

Sevim, Ali, Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Sevim, Ali, Biyografilerle Selçuklular Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989

Sevim Ali, Ünlü Selçuklu Komutanları (Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Sevim A., Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Şeşen, Ramazan, Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet, İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.

Şeşen, Ramazan, Kudüs Tatihi Selâhaddîn Eyyûbî, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013.

Turan, Osman, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980.

Usâme İbn Munkız, İbn Munkız Haçlılara Karşı (Kitabu'l-İtibâr). Çeviren Selahattin Hacıoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2006.

Vasiliev, A. A., Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. Arif Müfid Mansel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016, 472-473.